

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Journal of Early Christian Studies, τόμ. 30, τεύχ. 2 (2022)

Τὸ δεύτερο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ τῆς Βορειοαμερικανικῆς Ἑταιρείας Πατερικῶν Σπουδῶν γιὰ τὸ τρέχον ἔτος ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “Twenty-Four Elders: Revelation and the Old Testament Canon in Victorinus and Melito” [σσ. 165-192] ἀπὸ τὸν Luke J. Stevens. Σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ σ. εἶναι ἡ ἀναφορὰ σὲ 24 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὸν Μελίτωνα ἐπίσκοπο Σάρδεων καὶ σύνδεσή τους μὲ τοὺς 24 πρεσβυτέρους ποὺ συναντοῦμε στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἡ ἰδέα αὐτὴ περνᾷ ἀπὸ τὸν Μελίτωνα στὸν Βικτωρίνο, ἐπίσκοπο τοῦ Πεταβίου (λατ. *Poetovium*) στὴ σημερινὴ Σλοβενία, ὁ ὁποῖος τὴν ἐνστερνίζεται καὶ τὴν ἐπεξεργάζεται περαιτέρω γιὰ νὰ διαδοθεῖ μέσῳ αὐτοῦ εὐρύτερα στὴ λατινικὴ γραμματεία. Μέσα ἀπὸ τὴν κοινὴ τους σχέση μὲ τοὺς Εἰρηναῖο Λυῶνος καὶ Παπία Ἱεραπολέως γίνεται μία προσπάθεια σύνδεσης τῶν δύο συγγραφέων. Τέλος ἐπιχειρεῖται μία ἀναθεώρηση τῆς θέσης τοῦ Μελίτωνα στὴν πατερικὴ παράδοση, ἀφοῦ ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι μὲ τὸ ἔργο του περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. στὴ Ρώμῃ ἐπέδρασε καταλυτικὰ στὴ μετέπειτα δυτικὴ χριστιανικὴ γραμματεία.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Adam G. Messer μὲ τίτλο: “Origen of Alexandria and Late Antique Gift-Giving: The Integration of Benefaction with Christian Theology and Experience” [σσ. 193-221]. Θέμα τῆς μελέτης ἀποτελεῖ ἡ χρῆση τῆς ἔννοιας τῆς φιλανθρωπίας στὸ ἔργο τοῦ Ὀριγένη. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ καταδείξει τρία ἐπίπεδα διασύνδεσης μεταξὺ τοῦ λεξιλογίου περὶ φιλανθρωπίας καὶ τῆς σχετικῆς κοσμοθεωρίας ποὺ βροίσκεται στὸ ὑπόβαθρο μιᾶς τέτοιας συμπεριφορᾶς στὰ ἔργα τοῦ Ὀριγένη. Το λεξιλόγιο καὶ ἡ διάθρωση τῆς φιλανθρωπίας ποὺ ἐντοπίζονται μέσα στὰ ἔργα τοῦ Ὀριγένη, ἰδίως στὸ ἔργο του *Κατὰ Κέλσου*, ἀποκαλύπτουν τρεῖς πτυχές τῆς Χριστιανικῆς θεώρησης τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ συγγραφέα ποὺ ἀποτυπώνουν μὲ τὴ σειρά τους τὴν ἔννοια τῆς φιλανθρωπίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος: ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας προστάτης-εὐεργέτης ποὺ παρέχει σημαντικὲς δωρεές, οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἀποδέκτες αὐτῶν τῶν δωρεῶν –καὶ κατὰ συνέπεια Τοῦ ὀφείλουν– καὶ τέλος ἡ σχέση Θεοῦ-ἀνθρώπου διέπεται ἀπὸ ὀρισμένα σχεσιακὰ περιγράμματα ἀλλὰ καὶ προσδοκία ἀνταπόδοσης. Ἐπιπλέον, ἡ ἔννοια τῆς φιλανθρωπίας ἀποκαλύπτει σημαντικὲς ἐννοιολογικὲς πτυχές ποὺ ὁ θεολογικὸς λόγος εἶχε ἀπὸ καιρὸ παραθεωρήσει. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ κοινωνικὴ προσφορά προσδίδει νέες προσεγγίσεις στὸ ἔργο καὶ τὴ θεολογία τοῦ Ὀριγένη καὶ ἀναδεικνύει τὸ πλαίσιο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς πρώιμης Χριστιανικῆς σκέψεως καὶ πρακτικῆς.

Ἀπὸ τὰ θέματα τῆς Χριστιανικῆς γραμματείας ἐν συνεχείᾳ μᾶς μεταφέρει στὸν τομέα τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἡ μελέτη τῆς Marta Przyszybowska μὲ τίτλο: “The Date of the Council of Gangra Reconsidered (358)” [σσ. 223-243] καὶ θέμα τὸν χρόνο διεξαγωγῆς τῆς Συνόδου τῆς Γάγγρας. Ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτηση ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἡμερομηνία ποὺ ἔλαβε χώρα ἢ ἐν λόγῳ σύνοδος ἔχει τίς ἀπαρχές τῆς στίς

ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. καὶ δὲν κατέληξε ποτὲ σὲ κάποια γενικὰ ἀποδεκτὴ ὑπόθεση. Οἱ διάφορες χρονολογήσεις κυμαίνονται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 340 καὶ 376. Ἡ σ. ὑποστηρίζει τὴ διεξαγωγὴ τῆς συνόδου τὸ ἔτος 358 μὲ βάση τὸν ἀκόλουθο συλλογισμό: Ὁ Εὐστάθιος Σεβαστείας, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Καππαδοκία, ἐξελέγη ἐπίσκοπος τὸ 357. Τὸ ἐπόμενο ἔτος μία σειρά συνόδων ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Πόντου ἀσχολήθηκαν μὲ τὶς ἰδιάζουσες ἀσκητικὲς πρακτικὲς τοῦ Εὐσταθίου, τὶς ὁποῖες καὶ ἀποδοκίμασαν. Ἄν δεχθοῦμε ὡς ἔγκυρη τὴν πληροφορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Σωζομενοῦ ὅτι ὁ Εὐστάθιος καθαιρέθηκε ἀπὸ ἐπίσκοπος στὴ Γάγγρα καὶ λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι στὴ σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (359/360) ὁ Εὐστάθιος ἀναφέρεται ἤδη ὡς καθηρημένος, τότε πρέπει κατὰ συνέπεια νὰ τοποθετήσουμε τὴ σύνοδο τῆς Γάγγρας κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὸ ἔτος 358.

Ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη ἀνήκει στὸν Brad Boswell καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Moses the Hellenic Sage: Re-reading Julian’s *Against the Galileans*” [σσ. 245-274]. Ἀφορᾷ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸ καὶ κυρίως τὸ ἔργο του *Κατὰ Γαλιλαίων*. Πρόκειται γιὰ μία ἀντιχριστιανικὴ πραγματεία τοῦ Ἰουλιανοῦ, στὴν ὁποία ἀπάντησε ἐκτενῶς περίπου ἐξήντα χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας μὲ ἓνα δικό του ἔργο. Ἡ ἐμμονὴ αὐτῆ τῶν χριστιανῶν ἐπισκόπων φανερῶναι ὅτι ἡ ρητορικὴ ἰσχὺς τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουλιανοῦ ἄντεξε καὶ πέρα ἀπὸ τὸν θάνατό του καὶ τὴν βραχύβια πολιτικὴ ἀπειλή του. Παρὰ αὐτὴν τὴν ἐμμονὴ τῶν πρώιμων χριστιανῶν ὡστόσο, ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη ἀντιμετωπίζει συστηματικὰ τὸ *Κατὰ Γαλιλαίων* ὡς πνευματικὰ καὶ ρητορικὰ ἀναιμικό, ἀφήνοντας ἀναπάντητο τὸ πῶς τὸ κείμενο τοῦ Ἰουλιανοῦ μπόρεσε νὰ ταράξει τόσες πολλὲς χριστιανικὲς συνειδήσεις. Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ὑποστηρίζει ὅτι τὸ διαρκὲς ὑπαρξιακὸ βάρος τῆς πραγματείας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔγκειται στὴ στρατηγικὴ τῆς ἀφηγηματικῆς ὑπαγωγῆς: ἀντλώντας ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσή του στὶς χριστιανικὲς γραφῆς καὶ τὸ χριστιανικὸ δόγμα, ὁ Ἰουλιανὸς θρυμμάτισε τὴ χριστιανικὴ κύρια ἀφήγηση καὶ ἀναδιέταξε τὰ θρυμματισμένα κομμάτια σὲ μία νέα συνοχὴ στὸ πλαίσιο τῆς ἐναλλακτικῆς, ἐλληνικῆς ἀφήγησής του. Ἡ ἀφηγηματικὴ στρατηγικὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι πιὸ ἐμφανὴς στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὑποβαθμίζει τὸν Μωυσῆ ὡς ἓναν μέτριο, ἐλληνικοῦ τύπου φιλόσοφο καὶ νομοθέτη. Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὴ ἡ ἀρνητικὴ ἀξιολόγηση τοῦ Μωυσῆ ἀπὸ τὸν Ἰουλιανὸ βοηθᾷ νὰ κατανοήσουμε περισσότερο τὴ γενικώτερη στρατηγικὴ του. Ὁ «παραβάτης» αὐτοκράτορας προσπαθεῖ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν νὰ ὑπονομεύσει τὴ χριστιανικὴ ἀφήγηση, προσφέροντας μία πιὸ πειστικὴ ἐξιστόρηση τῶν βασικῶν ἐπεισοδίων τῆς, ἀνακατασκευάζοντάς τα μέσα σὲ ἓνα παγανιστικὸ πλαίσιο.

Στὸ ἀντικείμενο τῆς πρώιμης ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας ἀνήκει ἡ τελευταία κατὰ σειρὰν μελέτη τοῦ τεύχους μὲ τίτλο: “The Works of Gelasius of Caesarea: A Potential Source for Sozomen’s *Ecclesiastical History*?” [σσ. 275-298] ποὺ ἀνήκει στὸν Joseph J. Reidy. Τὰ κοινὰ στοιχεῖα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν τοῦ 5ου αἰ. Σωκράτης καὶ Σωζομενοῦ ἔχουν ἀπὸ καιρὸ ἐπισημανθεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ εἶναι πλέον γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ὁ πρῶτος ἀποτέλεσε μία ἀπὸ τὶς βασικὲς πηγές τοῦ δευτέρου στὴ σύνταξη τῆς δικῆς του ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν κάποια μέρη τῆς ἱστορίας τοῦ Σωζομενοῦ ποὺ φαίνεται

νά μὴν βασίζονται στὸ ὕλικὸ τοῦ Σωκράτη. Αὐτὰ ἀφοροῦν κυρίως γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὴν Παλαιστίνη ἀλλὰ καὶ τὴ λεπτομερῆ θεολογικὴ ἐπιχειρηματολογία τῶν φιλοαρειανικῶν πολεμίων τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας. Στὴν ἐν λόγω μελέτῃ ὑποστηρίζεται ὅτι πίσω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ἐνδεχομένως νὰ βρισκεται ἡ μὴ διασωθεῖσα ἱστορία τοῦ Γελασίου, ἐπισκόπου Καισαρείας, κατὰ τὸν 4ο αἰ. Ὁ σ., μέσα ἀπὸ τὴν παράλληλη ἐξέταση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν τοῦ Σωκράτη, τοῦ Θεοδωρήτου Κύρου καὶ τοῦ Σωζομενοῦ, προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν μὲ ἀσφαλῆ τρόπο νὰ σχετισθοῦν μὲ τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὰ διασωθέντα κείμενα τοῦ Γελασίου.

Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν καθιερωμένη στήλη γιὰ τὶς νέες μονογραφίες στὸ ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν στὸν πρῶμο Χριστιανισμό.

Revue theologique de Louvain, τόμ. 53, τεῦχ. 1 (2022)

Τὸ πρῶτο τεῦχος γιὰ τὸ τρέχον ἔτος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τῆς Βελγικῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Λουβαίν ἀνοίγει μὲ μία μελέτῃ τῆς Celine Beroud μὲ τίτλο: «Les ministères ordonnés à l'épreuve des scandales sexuels: Approche sociologique de la situation du catholicisme français» [pp. 1-15], ποὺ καταπιάνεται μὲ τὸ φλέγον ζήτημα τῶν σεξουαλικῶν σκανδάλων τῆς παιδραστίας ποὺ ταλανίζουν τὶς τελευταῖες δεκαετίες τῆ Ρωμαιοκαθολικῆ Ἐκκλησία. Ἡ σ. ἐπιχειρεῖ μία κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τοῦ φαινομένου καὶ περιορίζει γεωγραφικὰ τὸν ὄριον μελέτης τῆς στὸν γαλλικὸ ρωμαιοκαθολικισμό. Σημεῖο ἐκκίνησης γιὰ τὴ μελέτῃ ἀποτελεῖ τὸ φαινόμενο τοῦ κληρικαλισμοῦ, ὡς ἐνίσχυση τοῦ ἱεροκρατικοῦ μοντέλου τῆς ἱερωσύνης ποὺ ἐπικράτησε, σύμφωνα μὲ τὴ σ., τὶς τελευταῖες δεκαετίες στὴ Ρωμαιοκαθολικῆ Ἐκκλησία. Ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σεξουαλικῶν σκανδάλων ὡστόσο, ἀναδεικνύεται μία ἔντονη ἀμφισβήτηση τῆς μυστηριακῆς ἱερωσύνης τόσο τῶν ἱερέων ὅσο καὶ τῶν ἐπισκόπων, ἡ ὁποία θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ ὅλο τὸ ἱεραρχικὰ δομημένο οἰκοδόμημα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία μιᾶς πραγματικῆς κρίσης ἐξουσίας.

Ἀπὸ τὰ σεξουαλικὰ σκάνδαλα στὴν οἰκολογικὴ κρίση μᾶς μεταφέρει ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτῃ τῆς Anne-Sophie Vivier-Muresan μὲ τίτλο: «De l'anthropocentrisme en cosmologie: Lecture croisée de Jürgen Moltmann et de Dumitru Stăniloae» [σ. 16-39]. Ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς ποὺ ἀναδύθηκε ὡς ἀνταπόκριση στὴν οἰκολογικὴ κρίση ἔχει συχνὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ἀνθρωποκεντρισμὸ τῆς χριστιανικῆς παράδοσης, ποὺ κατηγορεῖται ὅτι προάγει νοοτροπία ἐκμετάλλευσης τῆς κτίσεως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Πόσο μακριὰ ὡστόσο μπορεῖ νὰ φθάσει αὐτὴ ἡ ἀμφισβήτηση χωρὶς νὰ ἀπειληθεῖ ἡ συνοχὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διερωτᾶται ἡ σ. τῆς παρούσας μελέτης. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν ἐξετάζει τὸ ἔργο δύο σύγχρονων θεολόγων: τοῦ Jürgen Moltmann καὶ τοῦ π. Δημητρίου Στανιλοάε. Μέσα ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν θέσεων τῶν δύο συγγραφέων καθίσταται σαφές ὅτι ἡ ἄρνηση τῆς μοναδικῆς καὶ κεντρικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴ δημιουργία ἀμφισβητεῖ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς χριστολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς διαμεσολάβησης. Ἐπομένως, καταλήγει συμπερασματικὰ ἡ σ.,

ή ίδια ή θεολογική ιδέα της διαμεσολάβησης μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην όρθότερη κατανόηση του ανθρωποκεντισμού στη χριστιανική παράδοση.

Η επόμενη μελέτη με τίτλο: «L'essor de la 'théologie comparative': Développements récents et interrogations nouvelles» [σσ. 40-60] ανήκει στον Jacques Scheuer και καταπιάνεται με το σχετικά καινούργιο αντικείμενο της συγκριτικής θεολογίας. Ο σ. επιχειρεί με περιγραφικό τρόπο να αναδείξει τη φύση, τους στόχους και τις μεθόδους του συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου της θεολογίας. Με βάση τη συγκριτική ιστορία των θρησκειών, από την οποία εμπνέεται, η συγκριτική θεολογία προσπαθεί να αυτοπροσδιορισθεί απέναντι στις διάφορες θεολογίες των θρησκειών και βρίσκεται στον αντίποδα των διαθρησκειακών θεολογιών, οι οποίες στερούνται σταθερής ομολογιακής βάσεως. Ο σ. προσφέρει ένα πανόραμα των ρευμάτων που εμφανίστηκαν τα τελευταία δέκα ή δεκαπέντε χρόνια στον χώρο της συγκριτικής θεολογίας, ιδίως στον αγγλόφωνο κόσμο, και αναδεικνύει τα νέα έρωτήματα που θέτουν.

Η τελευταία μελέτη του τεύχους είναι του Renaud Laby υπό τον τίτλο: «La pastorale en ligne au défi de l'alliance» [σσ. 61-81] και καταπιάνεται με τη διαδικτυακή ποιμαντική. Η ρωμαιοκαθολική διακονία του διαδικτύου είναι ένεργη στη Γαλλία ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ωστόσο, η ύγειονομική κρίση που επέβαλε η πανδημία του Covid-19 ανάγκασε την Έκκλησία να στραφεί στην επικοινωνία μέσω εικόνας και ήχου, η οποία φαίνεται να γίνεται αποδεκτή από τους πιστούς που βρίσκονται σε οικειοθελή περιορισμό στα σπίτια τους. Ο σ. προτείνει την ακόλουθη έρμηνευτική προσέγγιση για το έν λόγω φαινόμενο: «Αν υπάρχει ένας ιστορικός και ένας τεχνο-οικονομικός παράγοντας σε αυτό του είδους την εκκλησιαστική πρακτική επικοινωνίας, υπάρχει επίσης ένας παράγοντας που συνδέεται με τη διαδικασία μετάδοσης της ευαγγελικού μηνύματος, η οποία βασίζεται -σύμφωνα με τη μεσολαβητική ανάγνωση του Regis Debray- στο δόγμα της ενσάρκωσης που καθορίστηκε στη Σύνοδο της Χαλκηδόνας.

Το περιοδικό ολοκληρώνεται με την καθιερωμένη στήλη παρουσίασης πρόσφατων μονογραφιών από τον χώρο της θεολογίας.

Cristianesimo nella storia, τόμ. 43, τεύχ. 1 (Ιαν.-Άπρ. 2022)

Το πρώτο τεύχος για το τρέχον έτος της περιοδικής έκδόσεως του Ίνστιτούτου για τις Θρησκευτικές Σπουδές στην Bologna (Fscire) ανοίγει με τη μελέτη του Giulio Malavasi που φέρει τον τίτλο: «Pelagio nel "De gratia" I, 1-2 di Fausto di Riez» [σσ. 11-35] και αφορά την *Περί Χάριτος πραγματεία* του Φαύστου, επισκόπου Ρηγίου της Κυανής Άκτης. Πρόκειται για έργο γραμμένο μετά από το 473, που περιέχει κατάλογο των θέσεων που αποδίδονται στον μοναχό Πελάγιο, οι οποίες αντικρούονται από τον συγγραφέα. Ο σ. επιχειρεί να δείξει ότι οι θέσεις που αποδίδονται στον Πελάγιο από τον Φαύστο δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική θεολογική σκέψη του πρώτου. Μέσα από αποσπάσματα των συγγραμμάτων του Πελαγίου και άλλων λεγόμενων Πελαγιανών θεολόγων, μεταξύ των οποίων ο

Κελέστιος και ὁ Ἰουλιανὸς τοῦ Aeclanum, καταδεικνύεται ὅτι ὁ Φαῦστος ἀντέταξε μία πολεμικὴ κατασκευὴ τῆς θεολογίας τοῦ Πελαγίου, τὴν ὁποία ἐν τέλει ἔλαβε ὑπ' ὄφιν τοῦ Ὁ Αὐγουστίνου, καὶ ὄχι τὴν πραγματικὴ σκέψη τοῦ Βρετανοῦ μοναχοῦ.

Στὸ χρονολογικὸ τόξο τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος παραμένει καὶ ἡ ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: «Santos y herejes: la diaspora cristiana norteafricana durante el 'Siglo vandalo'» [σσ. 37-60] τοῦ Raul Villegas Marin. Ὁ σ. καταπιάνεται μὲ τὴν φιλο-αρειανὴ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Βανδάλων ἡγεμόνων στὴ Βόρεια Ἀφρική, ἡ ὁποία ὁδήγησε στὴν ἐξορία καὶ τὸν ἐκτοπισμὸ μεγάλου ἀριθμοῦ Ἀφρικανῶν Χριστιανῶν. Μεταξὺ τῶν μακροπρόθεσμων συνεπειῶν αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ἦταν ἡ διάδοση τῆς πλούσιας πολιτιστικῆς κληρονομιάς τοῦ ἀφρικανικοῦ χριστιανισμοῦ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Ἀφρικανοὺς ἐκπατρισμένους ἔφθασαν νὰ τιμῶνται ὡς ὁμολογητὲς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἅγιοι ἀπὸ τὶς κοινότητες ὑποδοχῆς τους. Ἀντίθετα ὅμως, ἄλλοι πρόσφυγες ἀντιμετωπίσθηκαν ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς ὡς ἀπειλὴ γιὰ τὴ δογματικὴ ὀρθοδοξία καὶ τὴν τελετουργικὴ καθαρότητα τοῦ ποιμνίου τους. Στὴν κατασκευὴ τῆς εἰκόνας αὐτῶν τῶν Ἀφρικανῶν ὁμογενῶν ὡς ἁγίων καὶ αἱρετικῶν ἔπαιξε πολὺ σημαντικὸ ρόλο, σύμφωνα μὲ τὸν σ., ἡ ιδιότητά τους ὡς ἄλλοδαπῶν μέσα στὶς κοινότητες ποὺ τοὺς φιλοξένησαν.

Ἐν συνεχείᾳ ἔπεται ἡ μελέτη τῆς Laura Righi μὲ τίτλο: “Lending at Interest A Medieval Controversy in the Contemporary Debate” [σσ. 61-91], στὴν ὁποία ἡ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀντιμετώπιση τῆς τοκογλυφίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Σύμφωνα μὲ τὴ σ., τὸ τοκοφόρο δάνειο εἶναι μία εὐρέως διαδεδομένη καὶ καθιερωμένη οἰκονομικὴ πρακτικὴ, ποὺ ἀποτελεῖ πυλῶνα τῆς οἰκονομικῆς κουλτούρας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ λεγόμενου παραδοσιακοῦ χρηματοπιστωτικοῦ συστήματος. Ὡστόσο, τὸ ἐπιτόκιο ἀποτελοῦσε ἀνέκαθεν ἓνα ἀμφιλεγόμενο στοιχεῖο τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, ἰδίως κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀπαγόρευση τῆς τοκογλυφίας ἦταν πράγματι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ πολυσυζητημένα θέματα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τοῦ Μεσαίωνα. Ὡς ἐκ τούτου, ὑπῆρξε ἐπίσης ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον διερευνημένα θέματα στὴν ἐπιστῆμη τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τὰ τελευταῖα χρόνια, τὸ τοκοφόρο δάνειο καὶ ἡ ἀπαγόρευση τῆς τοκογλυφίας ἀποτελοῦν καὶ πάλι κεντρικὸ στοιχεῖο τῶν μελετῶν ποὺ ἐξετάζουν αὐτοὺς τοὺς οἰκονομικοὺς μετασχηματισμούς, μὲ στόχο τὴν ἀνίχνευση τῶν μακροπρόθεσμων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀλλαγῶν. Ἡ σ. προσφέρει ἔτσι μία ἀνασκόπηση τῶν κυριότερων ἐρμηνευτικῶν βημάτων ποὺ ἔχουν γίνῃ, μὲ στόχο τὴν κατανόηση τῶν πιὸ πρόσφατων ἐξελίξεων αὐτῆς τῆς συζήτησης, καὶ προτείνει νέες προοπτικὲς καὶ ὑποθέσεις ἐργασίας.

Ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα μεταβαίνουμε ἐν συνεχείᾳ στοὺς Νεώτερους Χρόνους μὲ τὴ μελέτη τοῦ Antonio Gerace μὲ τίτλο: «Il “Manipulus curatorum” di Guy de Montrochen: 250 anni di formazione sacerdotale in Europa: Parte II» [σσ. 93-131]. Πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο μέρος μελέτης ποὺ ἐπικεντρώνεται στὸ πιὸ διαδεδομένο ἐγχειρίδιο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ κλήρου κατὰ τὴν πρώιμη νεωτερικὴ περίοδο στὴν Εὐρώπη, τὸ *Manipulus curatorum* (1330) τοῦ Guy de Montrochen, τὸ ὁποῖο τυπωνόταν διαδοχικὰ ἀπὸ τὸ 1473 ἕως τὸ 1581, ὁπότε καὶ ἔγινε ἡ τελευταία ἀπὸ

τις περίπου 200 εκδόσεις του. Το κείμενο αυτό διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη, αποκαλύπτοντας την ανάγκη για ένα τέτοιο έγχειριδίο πριν από τη θεσμοθέτηση των ιερατικών σεμιναρίων (1563). Στο πρώτο μέρος του δοκιμίου, μετά την εισαγωγή τόσο στη ζωή του Guy de Montrochen όσο και στο ιστορικό πλαίσιο, δόθηκε προσοχή στην έκδοτική ιστορία του έγχειριδίου του, και στη συνέχεια εξετάστηκε η δομή και το κείμενο του *Manipulus*. Το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται στην ανάλυση του πρώτου τμήματος του *Manipulus*, στο οποίο ο Guy ασχολείται με έξι από τα ιερά μυστήρια, αφήνοντας κατά μέρος την εξομολόγηση, ή όποια αναλύεται στο δεύτερο τμήμα του *Manipulus* και θα αποτελέσει αντικείμενο προσεχούς μελέτης.

Η επόμενη κατά σειράν μελέτη υπό τον τίτλο: «Note sulla produzione storiografica recente intorno alla Guerra dei trent'anni Parte I. Il 1998 come 'turning-point'» [σσ. 133-188] ανήκει στον Davide Dainese. Πρόκειται για ένα βιβλιογραφικό δοκίμιο, το οποίο εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο μελετήθηκε ο Τριακονταετής Πόλεμος κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Ο σ. εξετάζει τις κύριες τάσεις της γερμανικής, αγγλικής, γαλλικής, ισπανικής και ιταλικής ιστοριογραφίας. Η κεντρική θέση συνίσταται στο ότι ο τρόπος με τον οποίον άρθρώθηκε ο επιστημονικός λόγος με αφορμή την 350ή επέτειο της Ειρήνης της Βεστροφαλίας θα αποτελέσει υπόδειγμα για όλες σχεδόν τις μελλοντικές συζητήσεις ή προσεγγίσεις.

Ο Luca Ferracci καταπιάνεται με την ανάπτυξη του Ευαγγελικού Προτεσταντισμού στη Λατινική Αμερική κατά τον προηγούμενο αιώνα στη μελέτη του με θέμα: «On the Metamorphosis of Anti-Protestant Tensions in the Shadow of US Imperialism in Latin America and its Interpretation (1930-1990)» [σσ. 189-229]. Ο σ. υποστηρίζει ότι τόσο οι άριστοι όσο και οι συντηρητικοί ρωμαιοκαθολικοί περιέγραψαν συνήθως την αξιολογούμενη ανάπτυξη των προτεσταντικών ευαγγελικών εκκλησιών στη Λατινική Αμερική ως μία «είσβολη των προτεσταντικών σεκτών». Για τους πρώτους, οι Πεντηκοστιανοί, μαζί με το πιο πρόσφατο κύμα των συντηρητικών ευαγγελικών, συνέβαλαν στην ενίσχυση των κοινωνικών ανισοτήτων που υπάρχουν στη Λατινική Αμερική και αντιπροσώπευαν έτσι ένα ισχυρό ρεύμα όπισθοδρόμησης και ένα έργο που μπορούν να αξιοποιήσουν τα αυταρχικά καθεστώτα. Οι δεύτεροι, από την άλλη πλευρά, αρνούνταν ότι οι σέκτες αποτελούσαν ένα αυθεντικό θρησκευτικό φαινόμενο και έβλεπαν την εξάπλωση των προτεσταντικών ιεραποστολών ως το αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας που προωθούσαν οι Η.Π.Α. για να σπάσουν την ηγεμονία της Εκκλησίας της Ρώμης σε αυτήν την κατ'έξοχον καθολική ήπειρο. Ο σ. επιχειρεί να αποδείξει το αντίθετο, παρακολουθώντας τον πολύπλοκο μετασχηματισμό αυτής της πολύπλευρης αντι-αμερικανικής και αντι-σεκταριστικής ρωμαιοκαθολικής προκατάληψης στην πρόσφατη ιστορία της Λατινικής Αμερικής.

Το τεύχος ολοκληρώνεται με την καθιερωμένη στήλη βιβλιοκριτικών για πρόσφατα δημοσιευμένες μονογραφίες, οι οποίες αφορούν την ιστορία του Χριστιανισμού.